

революційного поступу розвитку суспільства в сфері економічних протиріч і антагонізму, то Маркузе доводиться констатувати, що можливість докорінної зміни одновимірного суспільства лежить в царині суспільної ментальності і психології. Тому перспективи революційної зміни одновимірного суспільства досить примхливі.

Література:

1. Marcuse H. One – Dimensional Man. Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society. – Boston: Boston Univ. Press, 1964.
2. Круглов С.М. Критика філософії дрібнобуржуазного анархізму Герберта Маркузе. – К.: Наук. думка, 1974.
3. Новейшие течения и проблемы философии ФРГ. – М.: Мысль, 1978.
4. Давыдов Ю.К. Критика социально-философских воззрений Франкфуртской школы. – М.: Мысль, 1977.
5. Социальная философия Франкфуртской школы. – М.: Прогрес, 1975.
6. Marcuse H. One – Dimensional Man. – London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1968.
7. Kellner D. Herbert Marcuse and the Crisis of Marxsim. – London: Macmillan, 1984.
8. Mattick P. Critique of Marcuse: One-dimensional Man in Class Society. – London: The Merlin Press., 1972.

Пояркова Тетяна Костянтинівна,
Канд. політ. наук, доцент кафедри
соціально-гуманіт. дисциплін
СДПУ ім. А.С. Макаренка

УДК 001.891: 328.161.2

«МЕГАТRENДИ» – МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗОВОГО ПРОЦЕСУ

Стаття висвітлює проблему застосування технології виокремлення мегатрендів як методологічного засобу дослідження кризових станів. У роботі приділено увагу історії виникнення та еволюції цього методологічного підходу. Подається критичний аналіз щодо плюсів та мінусів використання цієї методології стосовно кризових явищ.

Ключові слова: мегатренд, криза, глобалізація, полікультурність, методологія.

Статья освещает проблематику применения технологии выделения мегатрендов как методологического средства исследования кризисных состояний. В работе уделено внимание истории возникновения и эволюции этого методологического подхода. Предлагается критический анализ плюсов и минусов использования этой методологии по отношению к кризисным явлениям.

Ключевые слова: мегатренд, кризис, глобализация, поликультурность, методология.

The article deals with the problem of megatrends selection technology as methodological means of crisis states research. In the article the attention is payed to origin and evolution of this methodological approach. A walkthrough is given in relation to pros and cons of this methodology to the crisis phenomena.

Key words: megatrend, crisis, globalization, multicultural, methodology.

Політична криза належить до явищ, що не тільки актуалізують питання про пошук методологічних засобів, які б дозволили пояснювати природу цих явищ, а й вказують на нагальну потребу ефективно їх передбачати. На відповідність цим запитам претендує технологія виокремлення «мегатрендів», яка останнім часом набуває поширення. В цьому

контексті доречною виглядає мета нашого дослідження – визначення методологічних переваг мегатрендів у дослідженні кризових явищ.

Перш за все зазначимо, що термін «мегатренди» було введено у широкий вжиток Дж. Нейсбітом. Його авторська методика за суттю становила складання загального уявлення про майбутнє на основі «контент-аналізу» масиву доступної інформації з метою знаходження того, що могло б визначити життя цілої країни [7, с.331]. В цьому процесі інформація проходила три фільтри за такими критеріями, як передбачуваність, можливість та переважання. На першому етапі риси майбутнього вибудовувалися виходячи з аналізу тих актуальних питань, що постали перед суспільством. Наступний крок знаменувався вибудовуванням образу (паттерну) можливих змін. Завершувалося дослідження детальним аналізом значення цього образу для розвитку системи. Сам автор запропоновану методологію порівнював із процесом складання пазлів, що розпочиналася з прагнення «вхопити» початок змін, а призводила до складання елементів мозаїки в загальну картину.

Як зазначав сам Джон Нейсбіт у своїх численних поясненнях до особливостей запропонованого методу, його ефективність втілювалася у простоті. Пошук образу-паттерну розпочинався з аналізу вторинної (неспеціальної) інформації, з якого команда співробітників намагалася виокремити об'єднувальну ідею для цієї сукупності у вигляді цілого блоку питань, які на заключному етапі ставилися професіоналам з відповідної галузі. Такий підхід визначав вигляд праці, яка скоріше нагадувала збірку тез з численним посиланнями на авторитетні думки. Відзначимо і той факт, що сам автор не вважав можливим засобами такого підходу окреслити майбутнє за горизонт у 10 – максимум 15 років.

Кульмінацією апробації методу виокремлення з інформації, що наповнює ЗМІ, ідей, які формують культурний образ майбутнього, стала поява книги «Мегатренди» [8]. На початку 80-х рр. ХХ ст. майбутнє виглядало як взаємозв'язок таких складових, як перехід від індустріального суспільства до інформаційного; поява нових технологій, спрямованих на підтримання духовного комфорту; занепад промислових (північ) та підйом непромислових регіонів (південь); перевтілення національної економіки на світову; збільшення можливостей суспільства впливати на місцеву владу; заміна ієрархічних структур сітьовими взаєминами; відхід від традиційно визначеної поведінки до багатоваріантного вибору особистістю.

Запропонована методологія виглядала переконливо і дуже швидко отримала наукове визнання. Це привело до того, що у 1999 році Джон Нейсбіт із командою однодумців продовжив застосування методології виокремлення образів змін, про що свідчила книга «Висока технологія, глибока гуманність: Технології та наші пошуки змісту» [7]. Технологічний прорив не тільки став темою дослідження, а й привів до значущих трансформацій самого методу. Заміна ключового поняття «паттерн» на «симптом» доповнювалася значним збільшенням інформаційної бази, в якій використовувалися вже не тільки паперові носії, а й комп'ютерні та відеобазы.

Так уже сталося, що на пострадянському просторі знайомство з «мегатрендами» як методологічним підходом відбулося на межі ХХ і ХХІ сторіччя, коли здавалося, що саме життя довело плідність цього підходу. Практично відразу стало помітним подвійне ставлення до мегатрендів. Так, з одного боку, розуміння мегатренду було зведене до змісту основної, значущої тенденції з відкиданням самого методу її визначення [3]. З іншого, використання мегатренду як методологічного підходу набуло практики творчого удосконалення. Наведемо як приклад роботу В. Кузьменка «Мегатренди людського розвитку в розбудові нового світового порядку цивілізацій та місце в ньому України і Росії», в якій завдання знаходження місця України в цивілізаційному просторі вирішувалося за допомогою виокремлення основного паттерна як образу, що поєднує тенденції, де замість аналізу сучасного інформаційного масиву використовувалися теоретичні напрацювання гуманітарних дисциплін [5].

Ця тенденція простежується й у колективній праці «Мегатренди світового розвитку» (2001 р.) [1], в якій зазначалося, що до розвитку будь-якого історичного моменту можна підходити як мінімум із трьох точок зору, де перша відштовхується від думки, що кожна

суспільно значуща подія є наслідком певної послідовності попередніх станів; друга – розглядає подію як причину наступних змін та джерело народження нового в системі, а третій погляд наголошує на необхідності комплексного підходу, коли кожна подія розглядається як наслідок попереднього шляху та причина наступного.

Дослідження глобалізації крізь призму головних векторів, що визначають образ та сутність нової системи, дозволив авторам «Мегатрендів» охарактеризувати її як поле різноспрямованих процесів: руху до взаємопов'язаності світу, що урівноважуються фрагментацією (яка має різноманітні появи – екологічні, етнічні, цивілізаційні та соціально-класові). В роботі наголошувалося на тому, що фактори загальносвітового масштабу не переважають над іншими. Зазначалося, що розмови про якісну перевагу глобалізаційних явищ та визнання за ними більшої еволюційної складності порівняно з еволюційною складністю фрагментованих етнокультур, кланів, корпорацій, нації, класів – є недоречними. Нові морфологічні особливості не замінюють старі, а їх доповнюють і, більше того, можуть посилюватися через включеність у глобальний контекст.

Взагалі глобалізація як становлення єдиного взаємопов'язаного світу призводить до того, що фактори глобального порядку не тільки скріплюють розрізнені фрагменти, а й діють на них, перетворюючи їх. Говорячи образно, виокремлення мегатрендів трактувалося як дослідження проблематики «великих структур» у полі «довгих тривалостей».

Наступна хвиля інтересу до мегатрендів з'явилася під час кризи глобального рівня 2009 року. Відзначимо круглий стіл журналу «Поліс» «Господин кризис, как Вас тепер называют?» [4]. Дискусія про природу світової фінансової кризи розглядалася за планом, який включав висвітлення питань щодо природи та походження кризи; того, з якими мегатRENдами вона пов'язана; в чому полягає її історичний зміст; якими є її наслідки та яким буде вихід із кризового стану.

У рамках обговорення виокремлювалися різні фактори, які подавалися як кризові мегатRENди. Учасник дискусії В. Пантін як мегатRENд визначив кризу неоліберальної моделі глобалізації, що включає такі довготривалі тенденції: домінування США як світового економічного, політичного та військового лідера; роз'єднання фінансової сфери та політичної; поширення інститутів ліберальної демократії безвідносно до існування необхідних умов для них.

Інший погляд продемонстрував І. Чихарев, який зв'язав сучасну кризу з протиріччями декількох різноспрямованих мегатRENдів різних політичних епох, одночасність яких втілюється у різновекторності та взаємозапереченні сучасного політичного процесу, для якого притаманна й інтеграція та керованість, поляризація та лібералізація.

На зумовленість історичними подіями 50-60 рр. ХХ ст. мегатRENдів сучасної кризи було вказано С. Макаренком. Розвиток світової торгівлі, інформаційної революції, лібералізації економіки аналізувався у контексті контрнаступу західної економіки на тлі політичного відступу Заходу (руйнація колоніальної системи, досягнення СРСР ядерного паритету). А ще до мегатRENдів було віднесено демократизацію, яка саме і зробила світове господарство глобальним.

У спільному висновку визнавалося те, що сучасний світовий кризовий стан є, перше, наслідком різноспрямованих та різнорівневих мегатRENдів: які викликані процесами глобалізації, регіональної політики, економічної інтеграції, глобальної міграції. Ця дискусія, на нашу думку, могла стати тим чинником, що й поєднав поняття мегатRENдів з кризовими явищами.

Тенденція вибудовування мегатRENдів з поєднанням ретроспективного аналізу кризових явищ притаманна і працям М. Розова [10; 11]. Так, як «стрижневий мегатRENд» економічної кризи виокремлюється риса перманентного відставання розвитку інститутів та практик забезпечення економічної відповідальності від зростання швидкості, щільності та масштабів взаємодій та процесів. На думку М. Розова, цей мегатRENд у мальтузіанську епоху проявлявся у періодичних кризах перенаселення та перевиробництва еліт. У період розвинутого капіталізму – втілювався у кризах перевиробництва, кондратьєвських циклах,

ритмах інфляції та дефляції. Глобальна епоха демонструє його у спорадичних загостреннях класової боротьби, «холодних» та «гарячих» війнах між провідними державами та новими претендентами на лідерство.

До особливостей застосування М. Розовим методології мегатрендів віднесемо визнання наявності контурів позитивного зворотного зв'язку між тенденціями (трендами) із різних сфер – політичної, геополітичної, економічної та геоеконімічної, культурної та геокультурної, соціальної, екологічної, технологічної, що призвело до розрізнення понять «мегатренд» та «мегатенденції». Так, кризовий процес отримав визначення як поле одночасної дії трьох мегатенденцій, де першою є власне глобалізація. Другою мегатенденцією став протестний та ізоляціоністський рух, в тому числі національні рухи, створення союзів та блоків як протидія глобалізації або драматична антитеза. Як третя мегатенденція було окреслено таке явище, як «багатополіусне партнерство», що об'єднує жителів планети у вирішенні спільних проблем.

Аналіз сучасної кризи виглядає як поєднання різновагових мегатенденцій, де роль основного вектору відіграє встановлення нового порядку світовими елітами. Друга мегатенденція вбачається у переважанні локальних рішень та процесів, проявів зростання протекціонізму, митних бар'єрів, релігійно-етнічного відчуження, фундаменталістських рухів, реванші диктатур та авторитарних режимів. Третя мегатенденція виявляється у поширенні споживацьких культур та масової культури.

Заміну розуміння мегатренду як образу на трактування мегатренду як тенденції можна помітити і в роботах, що досліджують зміни суб'єктів політики [9]. Логіка визначення підстав кризовості виходить із констатації збільшення контролюючої ролі держави. Якщо для американської політичної системи ця тенденція втілюється у державній підтримці життєздатності приватної фінансової системи, то на пострадянському політичному полі цей мегатренд втілюється у процесі посилення вертикалі влади та витиснення політичної конкуренції, що подається як засіб лікування хвороб політичної системи. Швидка консолідація влади дозволяє не тільки дуже швидко зростити та підпорядкувати виконавчій владі законодавчу й судову, а ще створити одну дуже важливу підставу для затвердження правлячої еліти. Йдеться про витискання з важливих посад професіоналів на користь осіб, що належать до регіональних кланів або виказують особисту відданість. Таке пронизування родинними стосунками владних структур по вертикалі й горизонталі призводить до підпорядкування влади всіх рівнів центру та означає її монополізацію.

Спільним для різних політичних систем є тенденція творення держав-корпорацій, яка підмінює собою традиційний інститут національної держави, імітуючи основні державні функції як прикриття для використання державних та соціальних ресурсів у корпоративних цілях з контролювання над природними ресурсами та інфраструктурою. Держава з інституту узгодження суспільних інтересів та креативного управлінського ресурсу, перетворюється на принципово інший, набуваючи невластивих їй бізнесових функцій щодо обслуговування панівного прошарку. Поповнення рядів тих, хто тримає владу, здійснюється за критерієм особистої відданості/вдячності – і свідчить про те, що політична еліта як об'єднання найкращих, відібраних професійних політиків замінюється лояльними до влади «кишеньковими партіями» і представниками бізнесу. Створюються умови для консервації влади, відмови від її оновлення, ротації.

Досить часто як мегатренд виокремлюють і фактор пасування демократії перед авторитаризмом [6]. Як образ, що формує майбутнє, подається набуття рис привабливості авторитаризмом, який у суспільній свідомості асоціюється з простим засобом вирішення невідкладних завдань. Ручне керування подається як єдина можливість реформування системи, а протистояння опозиції та уряду розглядається як дисфункціональний чинник. В таких умовах демонстрація консолідації влади підмінює стратегію перетворень, а діюча влада взагалі отримує можливість подавати боротьбу з опозицією як стратегію розвитку, прикриваючи брак стратегічного бачення вектору реформування. Отже, на користь

авторитарним засобам слугує ситуація швидкого прийняття рішень, що і стає новим виправданням правового нігілізму та позазаконних дій влади.

Як свідчення впливовості подібного «мегатренду» розглядається поширення суспільної думки про те, що кризові події доводять більшу ефективність авторитарних засобів порівняно з демократією [9, с.284-285]. Дійсно, в Україні також відмічається значний уклін симпатій до авторитарних політичних систем взагалі та російської зокрема. Можна говорити про формування позитивного стереотипу щодо успішності російської влади, яка розглядається суспільною думкою як більш ефективна у подоланні кризових явищ.

Все викладене створює підстави для вирішення питання про наукову доцільність використання методу мегатрендів для дослідження кризових процесів.

На нашу думку, перш за все необхідно вказати на наступне: по-перше, «мегатренди» як методологічний підхід пройшли великий еволюційний шлях; по-друге, від технології вибудовування паттернів майбутнього, запропонованої Дж. Нейсбітом, практично залишилася лише назва.

Якщо аналізувати первісну методологію, то вкажемо на те, що її сильний бік полягає в поєднанні теоретичного аналізу з прикладним. Дійсно, виокремлення мегатрендів дозволяє досліднику враховувати як ситуативні, так і фундаментальні проблеми політичної системи та підійти до розкриття тих механізмів політичного світу, що можуть вплинути на майбутнє. Таким чином, вибудовування «мегатрендів» є науково виправданим, хоча б через їх знаходження на межі між теоретичними та прикладними дослідженнями. На нашу думку, важливим є і те, що підхід потребує відходу від одностороннього бачення, необхідності збагачення вибудовування мегатрендів не тільки як образів або тенденцій, а й контробразів та контртенденцій, що врівноважують нове в політичній системі.

Аналіз кризових явищ засобами методології «мегатрендів» виглядає як такий, що має суттєві мінуси. На нашу думку, наведені приклади свідчать про те, що виокремлення мегатрендів кризових процесів має суттєву якісну ваду, а саме – недолік розрізнення причин та наслідків кризових процесів. Такий стан можна пояснити тим, що кризовим явищам є притаманною *латентна невизначеність*, яка може бути пов'язана з декількома факторами [2]. По-перше, необхідно вказати на латентність, що ґрунтується на дефіциті потрібної інформації, що унеможливорює всебічний якісний аналіз. По-друге, сам метод має суттєву ваду – *інструментальну латентність*, коли запропоновані методологічні методи неспроможні прослідкувати ті явища, які проявляють себе тільки в певні періоди або під час певних подій. Отже, методологічна слабкість цього підходу криється в тому, що фіксація того або іншого паттерну не враховує стан його зрілості. Не можна відкидати і так звану *статистичну латентність*, існування якої генерується фіксуванням узагальненої тенденції.

Таким чином, не зважаючи на набуття системності та поступове якісне ускладнення трактування «мегатрендів», ми спостерігаємо те, як методологічний засіб переживає інфляцію поширення змісту, коли початковий зміст заміщується принципово іншим наповненням. На нашу думку, застосування «мегатрендів» у якості засобу аналізу криз як багатфакторних та багаторівневих процесів із невизначеними складовими та невідомою спрямованістю – потребує додаткового уточнення або є доречним лише в поєднанні з іншими методологічними підходами.

Література:

1. Иноземцев В.Л. Мегатренды мирового развития / Ильин М.В., Иноземцев В.Л. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2001. – 295 с.
2. Козырьков В.П. Латентный характер современной социокультурной трансформации // Социология социальной трансформации. Материалы Международной научно-практической конференции, 4–6 марта 2002 г. – Н. Новгород: Изд-во «НИСОЦ», 2003. – С. 225–232.
3. Кривицька О. Полікультурний мегатренд сучасної України / Олена Кривицька. – Політичний менеджмент. – 2004. – №4 (7). – С. 77 – 87.

4. Круглый стол журнала «Полис» «Господин кризис, как Вас теперь называть?» / Володин А.Г., Кольба А.И., Лапкин В.В., Лебедева М.М., Макаренко С.А., Пантин В.И., Пляйс Я.А., Розов Н.С., Сергеев В.М., Чихарев И.А. // Полис. – 2009. – №3. – С. 9–34.
5. Кузьменко В. Мегатренди людського розвитку в розбудові нового світового порядку цивілізацій та місце в ньому України і Росії / Валерій Кузьменко // Стратегічна панорама. – 2000. – №1–2. – С. 224–241.
6. Лебедева М. Формування нової політичної структури світу і місце у ній Росії / Марина Лебедева // Часопис «І». – 2005. – №39. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n39texts/lebedeva.htm>
7. Нейбит Д. Высокая технология, глубокая гуманность: Технологии и наши поиски смысла / Джон Нейсбит; Пер. с англ. А.Н.Анваева. – М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. – 381, [3] с. – (Philosophy).
8. Нейсбит Д. Мегатренды / Джон Нейсбит; Пер. с англ. М.Б. Левина. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380, [4] с. – (Philosophy).
9. Окара А. Государство-корпорация как новый тренд для России, Украины и Белоруссии / Андрей Окара. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intelros.ru/>
10. Розов Н. Будущее российской политики: глубокая колея авторитаризма и трудные перевалы восхождения к демократии / Н. Розов. – Политическая концептология. – 2009. – №3. – С. 281–293.
11. Розов Н. Глобальный кризис в контексте мегатенденций мирового развития и перспектив российской политики / Н. Розов. – Полис. – 2009. – №3. – С.34–46.

Постол Олена Євгенівна,
кандидат політичних наук, доцент, докторант
кафедри політичних наук Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова

УДК 321.01:316.75

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЯВУ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Розглядаються деякі теоретичні та практичні аспекти вияву політичних ідеологій у сучасному світі. З'ясовується специфіка дослідження ідеологічного (політичного) спектру у сучасній політичній науці, а також пропонується короткий аналіз особливостей функціонування правих, центристських та лівих ідеологічних доктрин сьогодення.

Ключові слова: політична ідеологія, політичний реалізм, політичний ідеалізм, ідеологічний (політичний) спектр.

Рассматриваются некоторые теоретические и практические аспекты проявления политических идеологий в современном мире. Выясняется специфика исследования идеологического (политического) спектра в современной политической науке, а также предлагается краткий анализ особенностей функционирования правых, центристских и левых идеологических доктрин настоящего.

Ключевые слова: политическая идеология, политический реализм, политический идеализм, идеологический (политический) спектр.

The article discusses some theoretical and practical aspects of political ideologies in the modern world. It turns out specifics of the study of the ideological (political) spectrum of contemporary political science, and proposes a brief analysis of the functioning of right-wing, centrist and leftist ideological doctrines of the present.

Key words: political ideology, political realism and political idealism, ideological (political) spectrum.